

Νέος Παιδαγωγός

online

Το δικτυακό περιοδικό για τον παιδαγωγό του σήμερα.

2020–2021: Εικόνες από Ελληνικά Σχολεία

ΑΘανασάκειο Νηπιαγωγείο Θηλέων Πορταριάς – το πρώτο
πανελλαδικά δημόσιο Νηπιαγωγείο

Διαδικτυακή έκδοση

<http://neospaidagogos.online>

26ο Τεύχος, Σεπτέμβριος 2021

I.S.S.N.: 2241–6781

Το παραπρόγραμμα και ο ρόλος του στην κοινωνική μάθηση

Τζικούδη – Παπαγεωργίου Χρυσάνθη
Πληροφορικός- Μαθηματικός, M.Sc. Πληροφοριακά Συστήματα,

Περίληψη

Οι αξίες και οι πεποιθήσεις της κοινωνίας αναπαράγονται μέσα στο σχολείο με το λεγόμενο «παραπρόγραμμα» ή «κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα», το οποίο εφαρμόζεται άτυπα, παράλληλα με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Το παραπρόγραμμα σχετίζεται με τις ανεπίσημες και συχνά μη συνειδητές όψεις της μαθησιακής διαδικασίας. Ο τρόπος οργάνωσης του σχολείου, οι κανόνες λειτουργίας του και γενικότερα όλα όσα συμβαίνουν εκτός, αλλά και εντός της διδασκαλίας, σχετίζονται με το παραπρόγραμμα. Αποτελεί σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση της κουλτούρας κάθε σχολείου. Στην παρούσα μελέτη, αναλύεται η σημαντικότητα του ρόλου του παραπρογράμματος στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και γενικότερα στην κοινωνική μάθηση των μαθητών, μέσα από την Ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία.

Λέξεις-Κλειδιά: παραπρόγραμμα, κρυφό πρόγραμμα, κοινωνική μάθηση, κοινωνικοποίηση μαθητών

The hidden curriculum and its role in social learning

Abstract

The values and beliefs in society are reproduced within school with the so-called "hidden curriculum", which is implemented informally, in parallel with the official curriculum. The hidden curriculum is related to the informal and often unconscious aspects of the learning process. The way the school is organized, the rules of its operation and in general everything that happens outside, but also inside the teaching process, are related to the hidden curriculum. It plays an important role in shaping the culture of each school. In the present study, the importance of the role of the hidden curriculum in the development of social skills and in general in the social learning of students is analyzed, through the Greek and international literature.

KeyWords: hidden curriculum, hidden curriculum, social learning, student socialization

Εισαγωγή

Με τον όρο «παραπρόγραμμα» ή «κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα» εννοούμε τη σιωπηλή διδασκαλία στους μαθητές αξιών, αντιλήψεων, συμπεριφορών και ιδεών (Apple, 1980). Το παραπρόγραμμα αντιστοιχεί σε άτυπες μορφές διδασκαλίας (π.χ. η σύνταξη από κοινού με τους μαθητές του διδακτικού συμβολαίου ή συμβολαίου της τάξης, το οποίο περιλαμβάνει κυρίως κανόνες συμπεριφοράς π.χ. οι μαθητές για να πάρουν τον λόγο μέσα στην τάξη, πρέπει να ζητούν άδεια, σηκώνοντας το χέρι). Σε αντίθεση με το

επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων, το οποίο δεν αλλάζει από σχολείο σε σχολείο, το παραπρόγραμμα σχετίζεται με τους κοινωνικούς κανόνες που εφαρμόζονται σε ένα συγκεκριμένο σχολείο και καθορίζουν τη λειτουργία του και μπορεί να επηρεάσει θετικά ή αρνητικά τη διαδικασία της κοινωνικής μάθησης των παιδιών. Το παραπρόγραμμα είναι ένας από τους πιο βασικούς παράγοντες για τη δημιουργία θετικού ή αρνητικού κλίματος στη σχολική τάξη αλλά και στην ευρύτερη σχολική κοινότητα. Σε αντίθεση με το αναλυτικό πρόγραμμα, έχει κυρίως κοινωνικό χαρακτήρα. Διαμορφώνει και διαμορφώνεται από τη σχολική πράξη, έχοντας σημαντική επιρροή σ' αυτήν, χωρίς όμως να γίνεται αντιληπτό. Με το παραπρόγραμμα αναπαράγονται οι αξίες, οι πεποιθήσεις, οι αντιλήψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών, των μαθητών, των γονέων αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας (Κανταρτζή, 1996), δηλαδή αφορά κυρίως τα θέματα που προκύπτουν καθημερινά στην εκπαιδευτική διαδικασία και διαμορφώνουν τους κοινωνικούς όρους της σχολικής ζωής (Βρεττός & Καψάλης, 1999). Αντικατοπτρίζει τις αξίες και τις πολιτικές, οι οποίες πλαισιώνουν τη διδασκαλία (Sharpe & Oliver, 2007). Ως εκ τούτου, αν λάβουμε υπόψη το μέγεθος της επίδρασης που έχει το παραπρόγραμμα στα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, είναι ανάγκη κατά τον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι κοινωνικές συνθήκες, ώστε να δημιουργείται ένα αποτελεσματικό περιβάλλον μάθησης, το οποίο θα προωθεί, όχι μόνο την κατάκτηση της γνώσης, αλλά και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών.

Η σχολική κουλτούρα και η κοινωνική μάθηση

Σχολική κουλτούρα είναι η *«κουλτούρα που προσδίδει στον οργανισμό την αίσθηση της ταυτότητας, ενισχύει το αίσθημα αφοσίωσης προς αυτόν, ενδυναμώνει τη σταθερότητα του συστήματος και καθορίζει τη συμπεριφορά και τη στάση των μελών του»* (Καρατάσιος & Καραμήτρου, 2008). Η σχολική κουλτούρα αποτελείται από πρότυπα συμπεριφοράς, αξίες, αντιλήψεις και παραδοχές που θέτουν τους όρους λειτουργίας του σχολείου και το κάνουν να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα σχολεία. Για παράδειγμα, κάθε σχολείο έχει τον δικό του τρόπο διαχείρισης των παραβατικών συμπεριφορών των μαθητών και τους δικούς του κανόνες λήψης παιδαγωγικών μέτρων και επιβολής ποινών και παρόλο που ορίζονται μέχρι σ' ένα βαθμό από τη σχετική νομοθεσία, μπορεί να μην εφαρμόζονται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα σχολεία. Ακόμη και στο ίδιο σχολείο, ανάλογα με την περίπτωση μπορεί να υπάρξουν διαφορές στη διαχείριση μίας συγκεκριμένης κατάστασης. Με άλλα λόγια, το σχολικό κλίμα διαφέρει από σχολείο σε σχολείο και μπορεί ακόμη και να διαφέρει μέσα στο ίδιο σχολείο ανάλογα με τη χρονική περίοδο και τις συνθήκες. Η σχολική κουλτούρα μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται τα μέλη της σχολικής κοινότητας, αλλά και αντίστροφα, μπορεί να τροποποιηθεί και η ίδια ανάλογα με τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των μελών της σχολικής κοινότητας. Σύμφωνα με τον Lawton (1996), η σχολική κουλτούρα αποτελεί κομβικό ζήτημα για την επιτυχή εφαρμογή προγραμμάτων μεταρρύθμισης στην εκπαίδευση (Σακελλαρίου, 2010). Είναι το αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των μαθητών, των εκπαιδευτικών και της ηγεσίας του σχολείου. Μπορεί να επηρεάσει άμεσα τους μαθητές και να παρέχει το απαραίτητο υπόβαθρο σε υποκατηγορίες

κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως την υπευθυνότητα, την ειλικρίνεια, τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων, την ενσυναίσθηση και τη συνεργασία (Kian et al., 2020). Οι κοινωνικές δεξιότητες, εκτός από το γεγονός ότι μπορούν να βελτιώσουν τον ελεύθερο χρόνο ενός ατόμου, μπορούν επίσης να αντανακλούν την ικανότητά του να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της ζωής (Kian, 2015).

Για να έχει το σχολείο καλύτερη απόδοση και λειτουργικότητα και να εναρμονιστεί με τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας, είναι αναγκαίο να φροντίζει ώστε να δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες ατομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών. Ιδίως στη σημερινή εποχή, στις σύνθετες, πολυπολιτισμικές κοινωνίες, οι οποίες διαμορφώνονται και επηρεάζονται από τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να διαμορφώσουν μια νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα. Θα πρέπει να μεταδίδουν τη γνώση και ταυτόχρονα να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε οι μαθητές να αλληλεπιδρούν και να συμμετέχουν ενεργά και ισότιμα. Γνωρίζοντας τα προγενέστερα βιώματα και τις υπάρχουσες γνώσεις των παιδιών, πρέπει να τα αξιοποιούν με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε παιδί να καταστεί ικανό να συμμετέχει στην εκπαιδευτική διαδικασία ανάλογα με το δυναμικό του και τους δικούς του ρυθμούς ανάπτυξης. Οφείλουν να βοηθούν τα παιδιά ώστε να ανιχνεύσουν τους δικούς τους τρόπους μάθησης, αναπτύσσοντας παράλληλα τις ατομικές και κοινωνικές τους δεξιότητες. Πρέπει, επίσης, να σέβονται την ατομικότητα και τις ιδιαίτερες ικανότητες και ανάγκες κάθε παιδιού, ώστε να αναπτύξει μία υγιή προσωπικότητα ώστε να ενταχθεί ομαλά στην κοινωνία. Συνεπώς, αποτελεί αδήριτη ανάγκη, ο εκπαιδευτικός να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτύξουν, όχι μόνο γνωστικές αλλά και κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, όπως το να μάθουν να αναγνωρίζουν και να σέβονται τους άλλους, να διαχειρίζονται δύσκολες συναισθηματικές καταστάσεις, να είναι ικανά να βρίσκουν λύσεις σε προβλήματα, να αποφεύγουν τις συγκρούσεις κ.ά., με στόχο να μπορούν να ανταποκριθούν με επιτυχία στις απαιτήσεις της αυριανής ενήλικης ζωής τους. Οι σχέσεις που δημιουργούνται και αναπτύσσονται μέσα στο σχολείο, έχουν άμεση επίδραση στην εξέλιξη του παιδιού και στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων του (Τσώνη, 2014).

Το «παραπρόγραμμα» ή «κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα»

Το παραπρόγραμμα ή κρυφό ή λανθάνον ή ανεπίσημο αναλυτικό πρόγραμμα σχετίζεται με όλες τις ανεπίσημες επιδράσεις, διδακτικές ή μη, που συμβαίνουν στο σχολείο. Οι γνώσεις, οι αξίες, οι στάσεις, οι κανόνες συμπεριφοράς και οι αντιλήψεις που αποκτούν οι μαθητές κατά τη διάρκεια διδακτικών αλλά και εξωδιδακτικών διαδικασιών, σχετίζονται με το παραπρόγραμμα του σχολείου. Ο όρος «hidden curriculum» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Philip Jackson (1968), ο οποίος επεσήμανε την ύπαρξη και μελέτησε τη δομή, τη λειτουργία και τις επιπτώσεις του (Χατζηγεωργίου, 2004).

Το «παραπρόγραμμα» (Μαρμαρινός, 2000) υπάρχει παράλληλα με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, επηρεάζει σημαντικά το σχολικό κλίμα και το κλίμα της τάξης και συντελεί στη δημιουργία μιας ξεχωριστής δυναμικής σε κάθε σχολείο. Επηρεάζει

ακούσια την πρακτική εφαρμογή του επίσημου αναλυτικού προγράμματος και είναι δυνατό ακόμη και να το ανατρέψει, αν δεν συμπίπτει μαζί του (Κατσαρού, 1998). Πέρα από το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, συνυπάρχουν και οι προθέσεις και στόχοι των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των γονέων και οι διάφορες διαδικασίες που συμβαίνουν στις σχολικές τάξεις και μπορεί να συμφωνούν ή και να διαφέρουν με τους επίσημους σκοπούς του αναλυτικού προγράμματος, επηρεάζοντας τα αποτελέσματα του επίσημου προγράμματος (Φλουρής 1983). Μπορεί να συμβάλει ώστε να αναπαράγονται αξίες και πεποιθήσεις πέρα ή/και αντίθετα με τους σκοπούς του επίσημου αναλυτικού προγράμματος. Αποτελεί όλες εκείνες τις ενέργειες, τις στάσεις και τις συμπεριφορές των μαθητών και των εκπαιδευτικών, που παρουσιάζονται στα πλαίσια της διδασκαλίας και του σχολικού περιβάλλοντος, καθώς και άλλες δραστηριότητες του σχολείου που δεν καθορίζονται από το επίσημο Αναλυτικό Πρόγραμμα (Κουτσελίνη, 2001 στο Σάββα, 2018).

Σύμφωνα με τον Skelton (1997), το παραπρόγραμμα είναι ένα σύνολο μηνυμάτων σχετικά με τη γνώση, τις αξίες, τους κανόνες συμπεριφοράς και τις στάσεις που ο μαθητής βιώνει έμμεσα κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, εκτός από το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, οι μαθητές έρχονται σε επαφή και με άγραφους, μη επίσημους σχεδιασμούς (Kentli, 2009). Το παραπρόγραμμα διαμορφώνεται τόσο από το ίδιο σχολείο και τους εκπαιδευτικούς, όσο και από άλλες εξωτερικές πηγές που σχετίζονται με κοινωνικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς παράγοντες. Οι πηγές αυτές έχουν ως στόχο να προάγουν τις θετικές αξίες στους μαθητές (Alqomoul & Alroud, 2017). Εάν οι κοινωνικές δεξιότητες δεν καλλιεργούνται σωστά στο σχολείο, οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν στο κρυφό πρόγραμμα του σχολείου. Η «μη λεκτική –επικοινωνία» ή «η γλώσσα του σώματος» είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα φορέων ασυνείδητων και άδηλων μηνυμάτων, που εντάσσονται στο πλαίσιο του κρυφού προγράμματος (Γκότοβος, Μαυρογιώργος στο Δραγώνα, 2007).

Ο ρόλος του παραπρογράμματος στην κοινωνική μάθηση

Το σχολείο ως εκπαιδευτικό ίδρυμα, το οποίο περιλαμβάνει τις ηλικιακές ομάδες από το Νηπιαγωγείο έως το Λύκειο, παίζει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και των εφήβων. Οι σημαντικότεροι περίοδοι ανάπτυξης και εξέλιξης των παιδιών συμβαίνουν στα σχολικά τους χρόνια. Η εκπαίδευσή των παιδιών στο σχολείο δεν πραγματοποιείται μόνο μέσω του επίσημου αναλυτικού προγράμματος σπουδών αλλά και μέσω της αλληλεπίδρασης και της επικοινωνίας με το κοινωνικό περιβάλλον του σχολείου, το οποίο έχει σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών. Στην Ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα μελετών σχετικά με το κρυφό πρόγραμμα σπουδών και τον ρόλο του στην κοινωνική μάθηση.

Σύμφωνα με τον Dreeben, το παραπρόγραμμα συμβάλλει στη διαμόρφωση των κοινωνικών όρων της σχολικής ζωής κάτω από τους οποίους οι μαθητές εσωτερικεύουν τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς, αρχές και αξίες (Dreeben, στο Γκότοβος, Μαυρογιώργος & Παπακωνσταντίνου, 2000). Όπως προαναφέρθηκε, είναι ανεπίσημο, συμπληρώνει το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και λειτουργεί παράλληλα μ' αυτό. Αφορά

κυρίως τους μη προσχεδιασμένους σκοπούς της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως την κοινωνικοποίηση των μαθητών, η οποία είναι μια συνεχής διαδικασία κοινωνικής μάθησης. (Γκότοβος, Μαυρογιώργος & Παπακωνσταντίνου, 2000). «*Το παραπρόγραμμα μπορεί εύκολα να προβάλει ιεραρχικές και ταξικές δομές στα πλαίσια των πολυπολιτισμικών τάξεων, να νομιμοποιήσει διακρίσεις και να υιοθετήσει ρατσιστικές συμπεριφορές και καθεστώς περιθωριοποίησης, με τα πρότυπα γλωσσικής χρήσης και τον ανταγωνισμό*» (Βρεττός & Καψάλης, 2009). Στον αντίποδα των ερευνών αυτών, έρευνα της Χατζηαντωνάκη (2020), έδειξε ότι το παραπρόγραμμα δεν επηρεάζει ιδιαίτερα τις στάσεις και τις αντιλήψεις των γηγενών μαθητών και των εκπαιδευτικών, οι οποίοι αντιμετωπίζουν θετικά τους αλλοεθνείς και λειτουργεί θετικά, καθώς φέρνει κοντά τους γηγενείς με τους αλλοεθνείς μαθητές. Μπορεί να έχει ισχυρή επίδραση στα μέλη της σχολικής κοινότητας, αφού οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές δεν συνειδητοποιούν τα έμμεσα μηνύματα που λαμβάνουν απ' αυτό. Οι στάσεις, οι αξίες και οι αντιλήψεις τους, λοιπόν, διαμορφώνονται ως ένα βαθμό, χωρίς οι ίδιοι να το συνειδητοποιούν. Σε σχέση με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, είναι αποδεδειγμένα πιο ανθεκτικό στις αλλαγές και πιο ισχυρό, αφού πολλές φορές μπορεί ακόμη και να ανατρέψει ή να υπονομεύσει το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα (Γκότοβος, Μαυρογιώργος & Παπακωνσταντίνου, 1983). Οι εκπαιδευτικοί, ως φορείς του, με τη συμπεριφορά τους παίζουν καθοριστικό ρόλο στη μετάδοση στερεοτυπικών ή άλλων αντιλήψεων (Cole, 1989). Για παράδειγμα, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Βολίκα (2020), μέσω του παραπρογράμματος, οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εκφράζουν και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το παραπρόγραμμα τους σχολείου, αναπαράγουν τις έμφυλες διακρίσεις με βάση τις δικές τους αντιλήψεις. Έτσι, ενώ και τα δύο φύλα ακολουθούν κοινό επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, δεν έχουν τις ίδιες εμπειρίες στο σχολείο. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν κι άλλες έρευνες, όπως αυτή της Μπούνα (2017), σύμφωνα με την οποία το σχολείο διαμορφώνει, νομιμοποιεί, διατηρεί και αναπαραγάγει τις έμφυλες ανισότητες, ακολουθώντας συστηματικές/τυπικές και μη συστηματικές/άτυπες διαδικασίες, όπως είναι το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, το παραπρόγραμμα και το διάλειμμα.

Ο Cubukcu (2012) αποκάλυψε ότι τα στοιχεία του παραπρογράμματος επηρεάζουν σημαντικά τις κοινωνικές δεξιότητες, η ανάπτυξη των οποίων σχετίζεται με τις μαθησιακές δραστηριότητες και την κοινωνική συμμετοχή των μαθητών (Liu & Xianghua, 2019). Έρευνα των Sari & Doganay (2009) έδειξε ότι το παραπρόγραμμα αλληλεπιδρά με τις κοινωνικές και μη κοινωνικές συμπεριφορές των μαθητών. Σημαντική συσχέτιση του παραπρογράμματος με τις κοινωνικές δεξιότητες προέκυψε και από έρευνα του Nejat (2019). Έρευνα των Yousefzadeh et al. (2012) έδειξε μια σημαντική σχέση μεταξύ του κοινωνικού περιβάλλοντος του σχολείου και των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών. Το κοινωνικό περιβάλλον του σχολείου θεωρείται ως δείκτης ποιότητας και χαρακτηριστικό του σχολείου και είναι επίσης ένα από τα συστατικά του παραπρογράμματος που συμπληρώνει και επεκτείνει τις στάσεις και τις αλληλεπιδράσεις μέσω των οποίων μαθαίνουν οι μαθητές. Οι Kian et al. (2020), επίσης, σε έρευνά τους έδειξαν θετική και σημαντική σχέση μεταξύ του παραπρογράμματος και των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών. Επιπρόσθετα, τα ευρήματά τους έδειξαν μια θετική και

σημαντική σχέση μεταξύ του κοινωνικού περιβάλλοντος του σχολείου και των κοινωνικών δεξιοτήτων και ότι το κοινωνικό περιβάλλον του σχολείου είναι ένα από τα πιο σημαντικά συστατικά του παραπρογράμματος. Σύμφωνα με τον Eisner (1994), υπάρχουν τρία είδη προγραμμάτων σπουδών που εφαρμόζονται ταυτόχρονα στα σχολεία: το «επίσημο» πρόγραμμα (formal curriculum), το «έμμεσο ή κρυφό» πρόγραμμα (hidden curriculum) και το «μηδενικό» πρόγραμμα (null curriculum). Μεταξύ αυτών, ο ρόλος του κρυφού προγράμματος σπουδών είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Το κρυφό πρόγραμμα ούτε γράφεται κάπου, ούτε διδάσκεται από έναν μόνο εκπαιδευτικό. Αντιθέτως διδάσκεται από το περιβάλλον του σχολείου στο σύνολό του. Η αμοιβαία σχέση των ατόμων στο σχολείο, η οργανωτική και φυσική δομή του σχολείου και της τάξης διαμορφώνουν το κρυφό πρόγραμμα, το οποίο, σύμφωνα με τον Eisner, έχει μεγάλη επιρροή στην κοινωνική μάθηση των μαθητών. Ο Young (1980), σε έρευνά του, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο τρόπος διαχείρισης και ηγεσίας επηρεάζει όχι μόνο τη μαθησιακή διαδικασία, αλλά και το κλίμα του σχολείου, γεγονός το οποίο δείχνει τη σημασία της ανάπτυξης των ευκαιριών για υπευθυνότητα και συνεργασία των μαθητών στο σχολείο και ότι η συνεργασία των μαθητών αυξάνει το αίσθημα ευθύνης τους. Οι Tate & Schwartz (1993), στην έρευνά τους έδειξαν ότι το αρνητικό σχολικό κλίμα προκαλεί προβλήματα στην κοινωνικοποίηση και τις κοινωνικές σχέσεις των μαθητών. Θεώρησαν την κοινωνική απομόνωση των μαθητών ως δείγμα αρνητικών συνεπειών του σχολικού κλίματος. Μια έρευνα του Alikhani (2004) με τίτλο «Έρευνα των συνεπειών του κρυφού προγράμματος σπουδών στο κοινωνικό περιβάλλον των Γυμνασίων στην πόλη του Ισφαχάν και λύσεις για τη μείωση των αρνητικών συνεπειών» έδειξε ότι η ενίσχυση της υπακοής αντί της κριτικής σκέψης, η ενίσχυση των ατομικών δραστηριοτήτων αντί των ομαδικών δραστηριοτήτων και η μείωση της αυτοπεποίθησης των μαθητών, έχουν αρνητικές συνέπειες και οφείλονται σ' ένα ακατάλληλο κρυφό πρόγραμμα σπουδών. Οι συνέπειες αυτές μπορούν να μειωθούν σημαντικά με την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως της συνεργασίας και της υπευθυνότητας (Alikhani στο Hashemii et al, 2012). Έρευνα των Vajargah & Choukadeh (2006), στην οποία συμμετείχαν 370 γυναίκες εκπαιδευτικοί Γυμνασίων της Τεχεράνης, έδειξε ότι μέσω του κρυφού προγράμματος σπουδών, οι μαθητές εξοικειώνονται με δεξιότητες και αξίες όπως ο σεβασμός, η ειλικρίνεια, η ανοχή, η συμπάθεια, η δημοκρατία, ο πατριωτισμός, η υπευθυνότητα, η δικαιοσύνη κ.ά. (Vajargah & Choukadeh στο Hashemii et al, 2012).

Συζήτηση / Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από τις προαναφερόμενες έρευνες, το πρόγραμμα σπουδών των σχολείων, και ειδικά το παραπρόγραμμα, έχει ιδιαίτερη σημασία και θα μπορούσε να έχει θετικά αλλά και αρνητικά αποτελέσματα και συνέπειες στην κοινωνική μάθηση των μαθητών. Το κρυφό πρόγραμμα έχει σημαντική επίδραση στην αύξηση της ευθύνης των μαθητών. Η κοινωνική μάθηση προετοιμάζει το άτομο να αποδεχθεί την ευθύνη του απέναντι στην κοινωνία. Ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να φροντίζει ώστε να δημιουργείται ένα κατάλληλο περιβάλλον στην τάξη και γενικότερα στο σχολείο, ώστε να προωθούνται αξίες και κοινοί στόχοι, να αποκτούν οι μαθητές κοινωνικές

δεξιότητες, μέσω της βιωματικής μάθησης στην τάξη, της εκτέλεσης ομαδικών εργασιών, της εφαρμογής σύγχρονων μεθόδων ηγεσίας κ.ά. Η καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων θα βοηθήσει τους μαθητές να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους απέναντι στους άλλους, στο περιβάλλον και στην κοινωνία και επίσης να αποδεχτούν την ευθύνη της επιτυχίας ή της αποτυχίας τους, να καταστούν περισσότερο υπεύθυνοι και συνεπείς με τον εαυτό τους, την κοινωνία και με όλους όσους συναναστρέφονται καθημερινά.

Η κοινωνική μάθηση είναι μία από τις προκλήσεις του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας και επηρεάζεται από ολόκληρο το σύστημα και τα θεμέλια της κοινωνίας. Κοινωνικά προβλήματα και προκλήσεις στις σύγχρονες κοινωνίες, όπως η εγκληματικότητα, η ακατάλληλη και ανήθικη χρήση μέσων (π.χ. του διαδικτύου, του κινητού τηλεφώνου κ.τ.λ.), η χρήση ναρκωτικών ουσιών, τα οικογενειακά προβλήματα (π.χ. το διαζύγιο, οι ψυχρές σχέσεις μεταξύ των γονέων κ.τ.λ.) καθιστούν την κοινωνική εκπαίδευση των μαθητών ως έναν από τους βασικούς στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας. Μετά την οικογένεια, το σχολείο είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας στην κοινωνικοποίηση των μαθητών. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αναπτύσσονται οι κοινωνικές δεξιότητες και η κοινωνικοποίηση των παιδιών μπορεί να είναι ένα από τα προφανή αποτελέσματα των κοινωνικών σχέσεων που κυριαρχούν στο σχολείο, από την επαφή του μαθητή με τους συμμαθητές του, με τον σχολικό ηγέτη και με το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου. Η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων έχει αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και της αρμονικής συνύπαρξης μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και τελικά οδηγεί το άτομο σε απομόνωση και αποκοπή από την κοινωνία ή ακόμη και σε παραβατικές συμπεριφορές. Είναι λοιπόν απαραίτητο για τα σχολεία να δημιουργούν θετικό σχολικό κλίμα, εφαρμόζοντας ένα κατάλληλο κρυφό πρόγραμμα σπουδών που θα οδηγεί στην κοινωνική ανάπτυξη και μάθηση των μαθητών. Έτσι, θα καταστούν ικανοί να αξιολογούν τον εαυτό τους και τις ικανότητές τους με ρεαλιστικό τρόπο, να αυτορυθμίζονται, να επιλύουν προβλήματα και να χειρίζονται αποτελεσματικότερα τις διαπροσωπικές συγκρούσεις, αλλά και να παίρνουν τις σωστές αποφάσεις ώστε να καταστούν ψυχικά υγιείς και επιτυχημένοι σε όλους τους τομείς της ζωής τους. Με αυτόν τρόπο αναπτύσσοντας τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών, βελτιώνεται η προσαρμοστικότητά τους, ελαττώνεται η συναισθηματική τους δυσφορία και αποκτούν μία πιο θετική κοινωνική συμπεριφορά (Τσώνη, 2014).

Συνοψίζοντας, το παραπρόγραμμα έχει μια ισχυρή σχέση με τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών και την κοινωνική μάθηση. Παίζει σημαντικό ρόλο, μέσω της σιωπηρής μεταφοράς αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων στους μαθητές, κάτι που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής σε κάθε εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Volika, M. (2020). Emfyles diakriseis se Domes Ypodochis gia tin Ekpaidefsi Prosfygon. Diplomatiki Ergasia P.M.S. «Nees morfes ekpaidefsis kai mathisis». Rodos: Panepistimio Aigaiou.
- Vrettos, G. & Kapsalis, A. (1999). Analytiko programma: Schediasmos-axiologisi-anamorfosi. Athina: Ellinika Grammata
- Gkotovos A., Mavrogiorgos G. & Papakonstantinou P. (2000). Kritiki Paidagogiki kai Ekpaideftiki Praxi. Athina: Gutenberg
- Dragona, Th. (2007). I Proslipsi tou Diaforetikou se Ena Scholeio Eidikis Agogis Deft-erovathmias Ekpaidefsis. Diplomatiki ergasia P.M.S. «Politiki epistimi kai Koinoniologia». Athina: Ethniko kai Kapodistriako Panepistimio
- Kantartzi, E. (1996). Agoria kai koritsia sto scholeio. Oi staseis kai oi antilipseis ton ekpaideftikon gia to rolo ton dyo fylon. Sygchroni Ekpaidefsi, 88, 39-48
- Karatasios, G. & Karamitrou, A. (2008). I diamorfosi thetikou klimatos os paragontas poioutas tis ekpaideftikis monadas. Anaktithike apo: <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/366/104.pdf> stis 07/07/2021.
- Katsarou, E. (1998). Anamorfosi Analytikou Programmatos me Energitiki Symmetochiki Erevna: to paradeigma tis Neoellinikis Glossas. Athina: Tomeas Paidagogikis tou Tmimatos Filosofias Paidagogikis kai Psychologias tis Filosofikis Scholis Panepistimiou Athinon.
- Marmarinos, I. (2000). To scholiko Programma. Athina: Aftoekdosi
- Bouna, A. (2017). I diamorfosi ton emfylon diakriseon kata tin paidiki ilikia: O rolos tis oikogeneias kai tou scholeiou. Diplomatiki Ergasia P.M.S. «Koinonia, Eterotita kai Proscholiki Agogi». Ioannina: Panepistimio Ioanninon
- Papageorgaki, G. (2010). I atypi leitourgia tou scholeiou - to «paraprogramma». Anaktithike apo http://teachers2009.blogspot.com/2010/07/blog-post_29.html stis 08/07/2021.
- Savva, S. (2018). I dierevnisi tou paraprogrammatos sta dimotika scholeia tis Kyprou me mathites kai mathitries me metanasteftiki viografia. Kypros: Panepistimio Kyprou, Scholi Koinonikon Epistimon kai Epistimon Agogis
- Sakellariou, M. (2010). Analytika programmata kai ithiki ekpaidefsi. Mia metaneoteriki proklisi. Sto M. Sakellariou, M. Zempylas & A. Petrou. Ithiki kai ekpaidefsi. Dilimmata kai prooptikes. Athina: Kritiki

Tsoni, D. (2014). Oi koinonikes dexiotites enos paidiou anamfisvitita apoteloun ton kathrefti tis koulouras tis koinotitas apo tin opoia proerchetai poia omos einai i thesi tou sygchronou scholeiou;. Praktika 7ou Epistimonikou Synedriou Istorias Ekpaidefsis me diethni symmetochi «Poia gnosi echei tin pio megali axia;» Istorikes – Sygkritikes prosengiseis, 106-115.

Flouris, G. (1983). Analytika Programmata gia mia nea epochi stin ekpaidefsi. Athina: Ekdoseis Grigori

Chatziantonaki, G. (2020). I anichnefsi ton staseon kai antilipseon ton gigenon mathiton kai ton ekpaideftikon tous, os pros tin parousia, tin epikoinonia, tin apodochi kai tin allilepidrasi me tous mathites me glossikes kai politismikes idiaiterotites stis taxeis ton Gymnasion Metamorfosis Irakleiou & Io EPAL Galatsiou (Gkrava) Attikis. Patra: Elliniko Anoikto Panepistimio

Chatzigeorgiou, G. (2004). «Gnothi to Curriculum». Athina: Ekdoseis Atrapos.
Alqomoul, M., Alroud, A. (2017). Impact of hidden curriculum on ethical and aesthetic values of sixth graders in tafila directorate of education. *Journal of Curriculum and Teaching*, 6 (1): 35- 44.

Ξένη

Apple, M. (1980). The other side of the hidden curriculum: Correspondence theories and the labor process. *The Journal of Education*, 162(1), 47-66.

Cole, M. (1989). Education for Equality. Some Guidelines for Good Practice. London: Routledge

Cubukcu, Z. (2012). The effect of hidden curriculum on character education process of primary school student. *Educational Sciences*, 12(2), 1526-1534

Eisner, E. (1994). The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs. 3rd Edition. New York: Macmillan college Publishing

Hashemii, A., Fallahi, V., Aojinejad, A. & Samavi, A. (2012). The role of the hidden curriculum on social education of high school students. *J. Life Sci. Biomed.* 2(5): 255-259

Kentli, F. (2009). Comparison of hidden curriculum theories. *European Journal of Educational Studies*, 1(2), 83-88.

Kian, M. (2015). Students spending leisure time and its correlation with gender (Case study on Kharazmi University Campus). *Training & Learning Researches*, 2 (6), 151-164.

- Kian M, Ehsangar H, Izanloo B. (2020). The Effect of Hidden Curriculum on Creativity and Social Skills: The Perspective of Elementary Schools. *Social Behavior Research & Health*, 4(1): 487-496.
- Liu, D., Xianghua, T. (2019). Incorporating social events into school curriculum: How it relates to student growth. *Educational Planning*, 26(1), 43-50.
- Nejat, J. (2019). Investigating the role of the hidden curriculum and the development of students' social skills. *Journal of Growth in Social Science Education*, (79), 13-19
- Sharpe, R. & Oliver, M. (2007). Designing courses for e-learning, in H. Beetham & R. Sharpe (Eds), *Rethinking pedagogy for a digital age: Designing and delivering e-learning*, 41-51. London: Routledge.
- Skelton, A. (1997). Studying hidden curricula: developing a perspective in the light of postmodern insights. *Curriculum Studies*, 5(2), 177-193.
- Tate, D., & Schwartz, C. (1993). Increasing the retention of American Indian students in professional programs in higher education. *Journal of American Indian Education*, 33(1), 21-31.
- Young, B. (1980). Principals can be promoters of teaching effectiveness, *Thrust For Educational Leadership*. 9(4), 11-12.
- Yousefzadeh, M.R., Maroufi, Y., Ansari, M. (2012). The impact of school social climate on social skills development of girl students in middle school: A case study of Hamadan. *Curriculum Research Quarterly*, 2(1), 59-76